

ПЕРСПЕКТИВИ ТА ПРАВОВІ ПЕРЕДУМОВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ПРАВОСУДДЯ

PERSPECTIVES AND LEGAL PREREQUISITES OF THE IMPLEMENTATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN ADMINISTRATION OF JUSTICE

Вакарєва К.О., аспірант

Науково-дослідний інститут інтелектуальної власності Національної академії правових наук України

Сучасному етапу розвитку суспільних відносин притаманна стрімка активізація цифрових технологій. Однією із передових інформаційних технологій став штучний інтелект. Це не просто технологічний тренд, а нова комп'ютерна ера, що радикально трансформує усі сфери та галузі людського життя. Після Революції Гідності Україна ступила на європейський шлях розвитку, де одним із кроків є реформування судової системи з метою забезпечення незалежності судів та збільшення довіри громадян до сфери правосуддя. Штучний інтелект є важливим інструментом правової реформи, адже його використання дозволяє вирішити існуючі проблеми – тривалий судовий розгляд спорів, застарілі методи ведення справ, недостатня прозорість, корупція, перевантаженість суддів рутинною роботою та їх залежність від зовнішніх чинників та політичних структур. Вже зараз в Україні активно впроваджуються цифрові технології у сферу надання юридичних послуг: портал «Дія», автоматична система фіксації порушень ПДР. Технології допомагають юристам швидше знаходити правову інформацію, фільтрувати її, здійснювати первинний аналіз. У статті досліджено перспективи запровадження технологій штучного інтелекту в українській сфері правосуддя. Визначено базові принципи, яким має відповідати використання «цифри» у судовій системі та її середовищі. Зроблено висновок, що штучний інтелект може сприяти розв'язанню складних правових завдань, здійсненню прогресивних правових перетворень. Окремлено ризики, що можуть виникати під час діджиталізації судової системи. Наголошено на необхідності ретельно дотримуватися цілей судочинства та його основних принципів при розробці та реалізації технологій штучного інтелекту для судів. Застосовувані у правосудді технології мають бути надійними та безпечними, гарантувати конфіденційність та інформаційну безпеку користувачам таких технологій. Систематизовано приклади вдалої імплементації технологій штучного інтелекту в зарубіжних країнах. Проводиться аналіз національного законодавства на предмет актуальності та відповідності науково-технічному прогресу. Аналіз вказаної проблематики засвідчив актуальність та своєчасність її дослідження.

Ключові слова: штучний інтелект, правосуддя, права людини, Етична хартія.

The rapid activation of digital technologies is characteristic of the modern stage of development of social relations. Artificial intelligence has become one of the advanced information technologies. This is not just a technological trend, but a new computer era that radically transforms all spheres and branches of human life. After the Revolution of Dignity, Ukraine embarked on the European path of development, where one of the steps is the reform of the judicial system in order to ensure the independence of the courts and increase the trust of citizens in the sphere of justice. Artificial intelligence is an important tool of legal reform, because its use allows solving existing problems – lengthy judicial review of disputes, outdated methods of conducting cases, insufficient transparency, corruption, overload of judges with routine work and their dependence on external factors and political structures. Digital technologies are already being actively implemented in Ukraine in the field of providing legal services: the «Diya» portal, an automatic system for recording traffic violations. Technologies help lawyers find legal information faster, filter it, and perform primary analysis. The article examines the prospects for introduction of artificial intelligence technologies in the Ukrainian sphere of justice. The basic principles to which the use of digital technologies in the judicial system and its environment must comply are defined. It was concluded that artificial intelligence can contribute to the solution of complex legal tasks and the implementation of progressive legal transformations. The risks that may arise during the digitalization of the judicial system are outlined. It is emphasized the need to carefully adhere to the goals of the judiciary and its basic principles when developing and implementing artificial intelligence technologies for courts. Technologies used in justice must be reliable and safe, guarantee confidentiality and information security for users of such technologies. Examples of successful implementation of artificial intelligence technologies in foreign countries are systematized. An analysis of national legislation is carried out for relevance and compliance with scientific and technical progress. The analysis of the specified problem proved the relevance and timelessness of its research.

Key words: artificial intelligence, justice, human rights, Ethical Charter.

Постановка проблеми. Ще якихось двадцять років тому людство навіть й увявити не могло, що машини, які мають здатність мислити і творити, будуть не лише частиною сюжету голлівудських фільмів з елементами фантастики. Сьогодні, це вже не міф, а конкретна реальність – штучний інтелект є предметом наукової діяльності університетів, дослідницьких лабораторій та ІТ-компаній і стрімко проникає у різні сфери, в тому числі, й в судову.

У деяких китайських судах впроваджені повністю автоматизований онлайн-сервіс судового розгляду справ. У Європі, уряд Естонії оприлюднив плани щодо розробки систем штучного інтелекту для заміни суддів під час розбору дрібних спорів. По іншій бік Атлантики, у Сполучених Штатах, судді використовують алгоритми, які мають назву «Оцінка громадської безпеки» – вони допомагають визначити умови звільнення підсудних під заставу. Тож у науковому середовищі та на державному рівні все частіше підіймається питання застосування у сфері управління автоматизованих систем і розумних роботів, зокрема, у правосудді. Інтеграція України у європейський та світовий простір ставить перед нашою державою не лише планку щодо дотримання загальноєвропейських право-

вих стандартів, а й задачу досліджувати і впроваджувати нові напрямки, одним з яких є використання штучного інтелекту.

Мета статті – проаналізувати перспективи впровадження технологій штучного інтелекту у сферу українського правосуддя.

Стан цієї проблематики певною мірою розглядався такими науковцями, як: Н.В. Шишка, Т.Г. Каткова, М.В. Карчевський, О.Е. Радутний, Г.В. Рибікова, Ю.М. Сидорчук та інші.

Незважаючи на велику наукову цікавість до такої тематики, досі залишається предметом дискусії питання – чи замінить штучний інтелект суддю та чи є нагальна потреба у створенні правових норм, які будуть регулювати судові процедури за участі штучного інтелекту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією із найважливіших конституційних гарантій забезпечення та захисту прав і свобод людини та громадянина є закріплення права на судовий захист. Це передбачено Статтею 55 Конституції України. Зміст цього права полягає в тому, що кожен має передбачену законом змогу звернутися до суду, якщо його права чи свободи порушені або

порушуються, створено або створюються перешкоди для їх реалізації або мають місце інші утиски прав і свобод. Відповідно до положень Статті 64 Конституції України право на судовий захист не може бути обмежене. Водночас, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод визначає прямий обов'язок держави забезпечити своїм громадянам ефективний засіб юридичного захисту та право на справедливий суд. У рішеннях Європейського суду з прав людини принцип справедливості судового розгляду тлумачать як право на доступ до правосуддя, належне здійснення правосуддя, рівність сторін.

Разом із тим, в українському правовому полі дедалі частіше фіксують проблеми судової системи, серед яких високий рівень корупції, залежність суддів від різноманітних політичних впливів, тривалість процедур та фактична відсутність сучасних технологій. Її, розпочата у 2014 році, судова реформа досі не усунула ці недоліки.

Якщо повернутися до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, слід відмітити, що у Статті 6 закріплене право розгляду справ незалежним і безстороннім судом, проте, в ній не міститься інформації, що правосуддя може здійснюватися виключно суддею-людиною. Деталізація цієї норми в українському законодавстві міститься у Статті 127 Конституції України, де чітко визначено, що правосуддя здійснюють судді і судову владу покладено саме на них. Таким чином, можемо зробити висновок, що в нашій країні технології штучного інтелекту не можуть замінити суддів, однак, ніщо не забороняє оптимізувати роботу судді шляхом залучення штучного інтелекту та завдяки цьому позбутися проблем судової системи.

В Україні тему застосування цифрових технологій у правосудді активно обговорюють останніх два роки. Початок дискусіям поклав Мін'юст на чолі з Денисом Малюською, який у 2020 році анонсував запуск «Касандри» – програми з елементами штучного інтелекту для підготовки характеристики обвинувачених при винесенні вироку. А в грудні 2022 року міністр визначив «забезпечення зручного збору, використання та аналізу даних у пенітенціарній системі для ухвалення обґрунтованих управлінських рішень» як один із векторів Стратегії реформування пенітенціарної системи [3]. В даному контексті мова йде не про сильний штучний інтелект, який здійснюватиме правосуддя без втручання людини, а лише про слабкий, рішення якого базуватимуться на завчасно запрограмованих алгоритмах. Втім, це лише питання часу, тож вже зараз слід вивчати потенціал, тенденції та можливі напрями використання штучного інтелекту як інструмента правової реформи, засобу підвищення її ефективності.

Заяви про використання технологій штучного інтелекту в українському правосудді здобули резонанс та підняли значне коло юридичних, психологічних, філософських та етичних питань. Так, у роботі Г. Рибікової згадується, що кримінальне судочинство, в ході якого вирішуються питання виключно високих моральних категорій: справедливості, істинності, добра, совісті, милості, ніколи не повинно і не може стати сферою, в якій «цифра» пригнічує людське спілкування з тими, хто «покликаний врятувати і допомогти». Позбавити або обмежити людину можливістю безпосереднього спілкування з тими, від кого залежить її доля та доля її близьких – означає не бачити в ній моральних засад [8].

Традиційно ми сприймаємо правосуддя як формальний судовий процес для захисту прав і свобод. На практиці ж це суцільна інформаційна тяганина, де сторони передають матеріали справи до суду, суд аналізує зібрані дані (докази) і в результаті теж продукує інформацію (судове рішення). При безперебійному постачанні електрики, комп'ютер не повинен допускати помилок, притаманних людям. Так само, для операційної системи не буде проблемою ретельно дослідити всі деталі справ з десятками,

а то й сотнями томів [4]. Тож, деякі вчені переконані, що не завжди емоційна складова людини дозволяє прийняти виважене, об'єктивне рішення. Якщо додати, що штучний інтелект не має емоцій, не може відчувати симпатії або антипатії до людини, не потребує грошей, то ми матимемо очевидно більш справедливого та незалежного суддю [5]. То ж чи означає це, що штучний інтелект замінить суддю? Поки про це говорити зарано, бо у судді є ієрархічне мислення, емпатія та легітимність – речі, яких нема навіть у найпотужнішого комп'ютера. Перше гарантує оптимальний баланс між різнорідними цілями правосуддя, друге дозволяє судді поставити себе на місце іншої людини, відчувати її біль, зрозуміти мотиви, третє – втілюється у довірі до суду та стійкості інституту правосуддя [4].

Щодо останнього – поява в Україні нашумілого чату GPT ще раз підтвердила неготовність людства повністю перекидати відповідальність за прийняття рішень на штучний інтелект: його статті потрібно перевіряти, поради уточнювати, а згенеровані ідеї – критично осмислювати. Окрім цього, якщо людина здатна до осмисленого процесу, то штучний інтелект прогресуватиме лише під дією програмного коду, який для нього писатимуть люди. І цим кодом повинні бути передбачені численні нюанси, характерні для правової сфери. В іншому випадку, є ризик знаходження алгоритмічних дір, що стане предметом зловживань учасників справи [9, с.191].

У світі існує чимало досліджень на тему форм судового процесу. Порівнюючи змагальний та інквізиційний процеси, можна зробити висновок, що у випадку зі штучним суддею ми, вочевидь, матимемо другий варіант. Пояснення просте – виходячи з тлумачень:

– в інквізиційному процесі відсутні рівноправні сторони. Його сутність, зокрема, полягає в зосередженні в одному державному органі функцій обвинувачення, захисту і вирішення справи [2, с. 26]. Це процес, в якому суддя відіграє максимально активну роль, докладаючи зусиль для встановлення істини;

– змагальному процесу притаманні наявність сторін з різними за змістом інтересами, розподіл тягаря доказування між сторонами, пасивна роль суду в доказуванні [6, с. 4].

Рішення у змагальному процесі ухвалюється внаслідок порівняння позицій сторін в межах, передбачених законом. Тож люди-учасники спору розглядають його як більш об'єктивний та справедливий, навіть у випадку, коли справу програно. Штучний інтелект однозначно буде орієнтований на результат. Однак, поміж справедливостю результату та справедливостю процедури, як правило, надають перевагу останньому. Підпорядкування людини владі машини, хоча і більш досконалої за людину, зачіпає поняття гідності [5].

02 грудня 2020 року Кабінет Міністрів України схвалив Концепцію розвитку штучного інтелекту в Україні, в якій передбачено використання технологій штучного інтелекту у сфері юриспруденції та здійсненні правосуддя. У лютому 2021 року Вища рада правосуддя погодила проєкт розпорядження уряду щодо реалізації Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні та запропонувала запустити пілотний проєкт із застосування штучного інтелекту на базі одного із судів першої інстанції в частині розгляду адміністративних правопорушень [7]. При цьому, така інновація має супроводжуватися розробкою та втіленням відповідних норм, які б забезпечили належне упорядкування процедур із застосуванням штучного інтелекту. Адже якщо цього не зробити, то одночасно виникне питання щодо порушення здійснення правосуддя виключно судами та незалежності суддів, що призведе до порушення принципу законності та верховенства права [11, с. 144].

Можливості штучного інтелекту завжди складали великий інтерес – дехто розглядає їх з точки зору нових перспектив, інші – вбачають загрозу. Декілька років тому

в ООН закликали запровадити мораторій на певні системи штучного інтелекту, серед яких технології з розпізнавання обличчя, а також вжити заходи із захисту прав людини. Малося на увазі, реально оцінити ризики, аби визначити потенційні конфлікти з правом на конфіденційність або свободу пересування чи висловлення поглядів [1]. На відміну від інших країн, наприклад, Колумбії, де нещодавно суддя використав можливість чату GPT та долучив його відповіді до судового рішення, в Україні елементи штучного інтелекту можуть бути використані виключно як опційні інструменти під повним контролем користувача. Зокрема, застосування цифрових технологій спростило б підбір необхідної нормативно-правової бази чи підготовки шаблонів процесуальних документів. Втім, стан електронного судочинства та війна в країні поки не дозволяють втілити це в реальність. В першу чергу, зусилля слід спрямувати на оснащення судів комп'ютерами, що необхідні для здійснення прогресивного правосуддя. Наразі у деяких судах працюють певні модулі, а електронні позови доводиться дублювати у паперовій формі. Проте, в час

активної політики уряду щодо цифрової трансформації можна очікувати стрімкого розвитку цієї сфери та подальшої прозорої роботи українських судів [10].

Висновки. Отже, для світової спільноти питання впровадження технологій штучного інтелекту у сферу правосуддя залишається дискусійним. Так, у штучного інтелекту є потенціал прискорити роботу судів, розвантажити суддів та зробити їх роботу більш ефективною. Однак, застосування «цифри» у судовій сфері обов'язково має підпадати під дію Етичної хартії з використання штучного інтелекту у судовій системі та її середовищі, де визначено п'ять принципів, яким зобов'язані слідувати інженери та держава: дотримання основних прав людини під час використання штучного інтелекту; недискримінації; якості та безпеки, що стосуються обробки судових рішень; прозорості, неупередженості та справедливості; і принцип «під контролем користувача». Таким чином, можливі ризики використання штучного інтелекту під час здійснення правосуддя є стимулом до пошуку шляхів їх мінімізації чи ліквідації, а не поштовхом відмовитися від прогресу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арсірій Р. Штучний інтелект та рукописні протоколи судових засідань: реалії «електронного» судочинства в Україні. URL: <https://sud.ua/uk/news/blog/262550-shtuchniy-intelekt-ta-rukopisni-protokoli-sudovikh-zasidan-realiyi-elektronnogo-sudochinstva-v-ukrayini> (дата звернення: 21.02.2023).
2. Благута Р.І., Гуцуляк Ю.В., Дуфенюк О.М. Кримінальний процес: підручник. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 532 с.
3. Городиський І. Штучний інтелект у судах. Чи вирішить він проблеми українського правосуддя? URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/sudi-v-ukrajini-chi-dopomozhe-shtuchniy-intelekt-novini-ukrajini-50209603.html> (дата звернення: 11.02.2023).
4. Гришин-Гришук Р. Чи може штучний інтелект замінити суддю? URL: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/koli-shtuchniy-intelekt-zaminit-suddiv-v-ukrajini-prognoz-50150409.html> (дата звернення: 12.02.2023).
5. Заєць С. Чи може робот судити людину? URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2020/05/28/7253558/> (дата звернення: 12.02.2023).
6. Капліна О.В., Карпенко М.О., Маринів В.І. Кримінальний процес: навч. посіб. для підгот. до іспиту. Харків: Право, 2018. 298 с.
7. Прес-служба Вищої ради правосуддя. Штучний інтелект замість судді: ВРП запускає пілотний проект. URL: <https://jur-gazeta.com/golovna/shtuchniy-intelekt-zamist-suddi-vpr-zapuskae-pilotniy-proekt.html> (дата звернення: 12.02.2023).
8. Рибікова Г. Використання штучного інтелекту у правосудді: зарубіжний досвід. URL: <https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/50907/1/%D0%a0%D0%b8%D0%b1%D1%96%D0%ba%D0%be%D0%b2%D0%b019.pdf> (дата звернення: 11.02.2023).
9. Срібняк В.В., Теремцова Н.В. Міжнародний досвід та перспективи застосування штучного інтелекту в судочинстві. *ЛОГОС. Мислетьо наукової думки*. 2019. № 4. С. 190–191.
10. Центр демократії та верховенства права. Штучний інтелект у правосудді. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/shtuchnij-intelekt-pravosuddia/> (дата звернення: 14.02.2023).
11. Шишка Н.В. Штучний інтелект в українському правосудді: правові передумови запровадження. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2021. № 3. С. 143–145.